

Andrew Chesterman – Emma Wagner

Can Theory Help Translators?

A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface

(Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 170 pp.)

Zöldi Kovács Katalin

A St. Jerome kiadó gondozásában megjelent *Translation Theories Explained* (szerkesztő: Anthony Pym) sorozat kötetei a kortárs fordítástudomány sokszínűségét hivatottak bemutatni, lehetőséget biztosítanak e terület különböző megközelítéseinek összehasonlítására, valamint átfogó képet nyújtanak e tudomány elméleti munkájának jellegéről.

A *Can Theory Help Translators?* párbeszéd egy kutató és egy hivatásos fordító között a fordításelmélet hasznosságáról, hasznosíthatóságáról. A könyv, amint címe is sugallja, arra keresi a választ, hogy létezik-e valóságos kapcsolat a fordításelmélet és a mindennapi fordítási gyakorlat között, mennyire tudják a fordítók hasznosítani az „elefántcsonttorony” elméleti munkáját. Andrew Chesterman és Emma Wagner a fordító identitásáról, a fordító szerepének történetéről, a fordítási stratégiákról, a fordítás minőségéről, etikai kérdésekről, valamint a fordítási segédeszközökről fejt ki véleményét.

A kiadó könyvismertetőjében hangsúlyozza, hogy a kötet nagy jelentőségű mind a gyakorlati, mind az elméleti szakemberek számára. A könyv célja, hogy elgondolkoztassa az elmélettel szemben szkeptikus gyakorlók fordítókat, illetve hogy a diákok, tanárok és kutatók számára még egyértelműbbé tegye az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát. A gyakorlati oldalt Emma Wagner, az Európai Bizottság fordítója képviseli a kötetben, míg az elméleti szakembert Andrew Chesterman, a Helsinki Egyetem fordításelmélet professzora jeleníti meg. A könyv kettejük e-mail levelezésén alapul, melyet Emma Wagner kezdeményezett, válaszul Chesterman *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory* című könyvére. Külön érdekesség, hogy a kötet a párbeszédes formát mindvégig megőrzi és (mint ahogy az elektronikus levelezéstől várható) viszonylag kötetlen stílusban íródott.

Az első fejezet (*Is translation theory relevant to translators' problems?*) fő kérdése: a fordításelmélet meg tudja-e oldani a fordítás gyakorlatában felmerülő problémákat? Releváns-e a fordításelmélet a fordítás gyakorlata szempontjából? Milyen útmutatót tud adni az elmélet a gyakorló fordító számára? A fordításelméletnek természetesen arra kell törekednie, hogy tanulmányozza és kimutassa a kapcsolatot a különféle fordítási választások és stratégiák, valamint ezen választásoknak és stratégiáknak az olvasókra gyakorolt hatása között. A gyakorló fordítók (tudatosan vagy ösztönösen) számos konceptuális eszközt alkalmaznak. Ilyenek: a szófaj megváltoztatása (*transposition*), a felszíni struktúra formális hatásának kiküszöbölése (*deverbalization*), a forma és a jelentés egyeztetése (*iconicity*), relevancia (*relevance*). Ez utóbbi magában foglalja mind az implícitációt, mind az explicitációt.

A következő rész (*Who am I? What am I doing?*) a fordító identitásával foglalkozik, valamint áttekinti a fordító szerepének változását a történelem folyamán. Kiválóan érzékeltetik a fordító szerepét a különféle metaforák. Az ókorban a fordító építő volt, aki lebontotta az épületet (a forrásnyelvi szöveget), majd átszállította a téglákat máshova

(a célkultúrába), és ott egy új épületet épített. A vallásos szövegek (különösen a Biblia) fordítóit másolóknak tekintették. Szt. Jeromos hatására a másolást felváltotta az utánzás. A középkorban elterjedtek a viszonylag szabad fordítások, melyek Franciaországban a neo-klasszicizmus időszakában kulmináltak (*belle infidèles*).

A fordítás jellege természetesen nagyban függ a céltől. Kinek íródott és miért? Ezt állítja középpontba a szkoposz elmélet, mely szerint a fordítás elsősorban valamilyen célra irányuló cselekvés. Minden cselekedetnek (a fordításnak is) szkoposza (célja) van. Ez határozza meg, milyen kapcsolatnak kell lennie a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között. Amennyiben egy szövegnek különböző céljai vannak, akkor ugyanaz a forrásnyelvi szöveg különböző fordításokat eredményez.

A harmadik fejezetben (*I translate, therefore I am not*) arról értekeznek a szerzők, mennyire érezhető a fordításban a fordító jelenléte. Ebben a részben esik szó az explicitációs hipotézisről, amely szintén a fordító jelenlétét emeli ki. A fordítások ugyanis gyakran explicitebbek, mint az eredeti szöveg, ez pedig főleg annak tudható be, hogy a fordító igyekszik a szöveget minél egyértelműbbé tenni az olvasó számára.

A fordítói szakma presztízse jelentős változáson ment keresztül az elmúlt néhány évtizedben, különösen azzal, hogy egyetemi szintű képzés előzi meg. A fordítók szerepének jelentőségét ismeri fel az a megállapítás, hogy a fordítók összekötő kapcsot jelentenek a globális világban, melyek nélkül a soknyelvű közösség nem funkcionál.

A következő rész (*What's it all for?*) a fordítás céljainak, típusainak, valamint olvasóinak osztályozása. Célját tekintve az adott szöveg készülhet információnyújtásra, publikációra, hirdetésnek, jogi dokumentumnak vagy átfutásra, kivonatolásra. A célok egyben a típust is meghatározzák. A szemantikai fordítás például olyan szövegeknél alkalmazandó, melyeknek nagy presztízszük van a forráskultúrában (filozófiai, irodalmi, vallási íráskok). Ezek esetében a fordítás tiszteletben tartja az eredeti formát és igyekszik a lehető legjobban megőrizni az eredeti jelentést. A kommunikatív fordítás ezzel szemben viszonylag szabad, olvasóbarát, s a célnyelvben természetesen hat. Léteznek természetesen egyéb osztályozások is (*overt – covert, documentary – instrumental*). Ami az olvasók osztályozását illeti, érdekes az egyének különböző szempontú csoportosítása. Külön figyelmet érdemel az Anthony Pym által javasolt megközelítés, mely az olvasókat részvételük szerint osztja csoportokba (*participative, observational, excluded*).

A fordítási stratégiák állnak az ötödik fejezet (*How do I get there?*) középpontjában. A stratégiák alkalmazása természetesen a probléma jellegétől függ. Más és más stratégiát alkalmazunk, ha a megfelelő szót keressük, vagy ha agyunk leblokkol vagy esetleg a szöveg egy részének feldolgozásával akad gondunk. Ez a rész mintegy az elmélet és gyakorlat szintézisét adja: a fejezetben számos, tudományosan is megnevezett példa szerepel a szintaktikai (pl. *loan, transposition*), szemantikai (pl. *abstraction change, trope change*) és a pragmatikai stratégiákra (pl. *cultural filtering, transediting*). Jelentős szerepet kap még a szövegtől való ideiglenes mentális eltávolodás (*distancing*) alkalmazása annak érdekében, hogy más nézőpontból is lássuk fordításunkat, mintegy rálássunk arra, amit alkotunk. E stratégia alkalmazására több okból is szükség lehet: a) meg akarjuk érteni, mit mond a forrásnyelvi szöveg, b) ihletet szeretnénk kapni a célnyelvi szöveg létrehozásához, c) kutatást végzünk, d) az első verziókon szeretnénk javítani, e) munkánk végső ellenőrzését szeretnénk elvégezni. Igen lényeges, hogy a szerzők a könyvben itt említik meg először a szótárat, hangsúlyozva, hogy a fordításban kisebb szerepe van, mint például az internetes terminológia-gyűjteményeknek.

Fontos kérdés a fordítás minőségének meghatározása, s ez a fő témája a hatodik fejezetnek (*Is it any good?*). Amennyiben a fordítást terméknek tekintjük, a végtermék mérése lesz irányadó. Ha a fordítást mint folyamatot szemléljük, a folyamat megfelelő

irányítását nézzük. A fordítást szolgáltatásként tekintők számára a megrendelő elégedettsége a fokmérő. Ha úgy tekintjük a fordítást, mint az eredeti szöveg kiegészítését, akkor a szabatoságot, az eredeti szöveghez való hűséget, illetve a jelentés és hatás ekvivalenciáját nézzük. A létező szabványok (pl. ISO-9002, DIN 2345) többnyire folyamat-orientáltak, kis szerepet kap bennük a megrendelőtől érkező visszacsatolás, s természetesen nem a végtermék minőségét szabályozzák. A normának ezzel szemben meghatározó ereje van, egyfajta kontrollt jelent, de természetesen nem törvényerejű. A fordítás minőségének megállapításánál négy fajta normának jut jelentős szerep (*acceptability, relation, communication, accountability*).

A hetedik fejezetben (*Help!*) fordítási segédeszközökről esik szó, különös tekintettel a gépi fordításra és a fordítói memória adtabázisra. Előbbi leginkább a fordítandó szöveg lényegének megértésére, illetve gyors fordításra alkalmas, és kifejezetten szűk területen alkalmazható, míg utóbbi, mely kétnyelvű, összeillesztett szövegszegmenseket tartalmaz, sokkal szélesebb területen használható.

A könyv befejezéseképpen a két szerző összegzi, milyen eredményre jutott a közös témakifejtés, együtt gondolkodás folyamán. Számos hasznos gondolatot vettek át egymástól, igyekeztek meggyőzni egymást a két oldal elvárásairól, valamint azok teljesíthetőségéről. Lényeges, hogy a gyakorló fordítók ne várjanak el előírásokat az elméleti kutatóktól, ugyanakkor a kutatók igyekezzenek a leginkább bevált gyakorlatok tanulmányozását is napirendre tűzni. A párbeszéd eredményeként néhány lehetséges kutatási téma is megfogalmazódik. A könyv egyaránt hasznos lehet a gyakorló fordítók, a fordítástudománnyal foglalkozó diákok és tanáraik, valamint a fordítástudomány kutatására specializálódott szakemberek számára.

ELTE BTK
NYELVTUDOMÁNYI DOKTORISKOLA
FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

Jelentkezés a 2005/2006-os tanévre

A fordítástudományi PhD programot a 2003/2004-es tanév őszi félévében indította az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központja az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskolájának keretén belül. Olyan jelentkezőket várunk, akik lehetőleg valamilyen idegennyelv-szakos egyetemi végzettséggel rendelkeznek, vagy idegennyelv-tudásukat igazolni tudják, van már némi fordítási és/vagy tolmácsolási gyakorlatuk, és érdeklődnek a nyelvi közvetítés elméleti kérdései valamint és a fordítás és tolmácsolás empirikus kutatása iránt.

További információ:

(1) ELTE BTK Doktori és Habilitációs Ügyek Irodája
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A 1. emelet 114-121.

Tel.: 4116500/ 5176, 5164, 5161

Irodavezető: Csoba Alice

(2) ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F 1. emelet 9-11.

Tel: 411 6500/5894. Fax: 4855217

E-mail: aeiler@ludens.elte.hu vagy kklaudy@ludens.elte.hu

Irodavezető: Eiler Miklósné, Honlap: www.ftk.hu